

Dorothee Sölle: Mystica en rebel van de 20^e eeuw
Olterterperkring, Beetsterzwaag, 28 november 2016

1. een persoonlijke impressie
2. over haar leven en werk
3. mystiek en verzet – wat onderscheidt haar
4. waarom nu nog belangrijk?
5. tekst/gedicht/ vragen over Map teksten

1. een persoonlijke impressie

Wie was Dorothee Sölle? (afgekort tot DS) Als ik het moet samenvatten: Een bewogen en bevlogen vrouw, theologe en echtgenote, moeder, profetes en dichteres, een onvermoeibaar vechtster voor vrede en gerechtigheid. Ze verzette zich tegen allerlei vormen van onderdrukking en apartheid in de wereld. En ver voor anderen uit had ze aandacht voor de allerarmsten en voor het behoud van de aarde.

Maar wat zeg ik daar helemaal mee?

In de eerste dagen na haar overlijden belden er veel mensen naar het IKON pastoraat, waar ik toen als pastor werkte, om hun emoties te delen, om te vertellen wat zij voor hen betekend had. Ze noemden woorden als gids, voorbeeld, inspiratiebron. Maar veel meer nog: een moeder die je voedt en richting geeft, je aanmoedigt en bij de les houdt. Iemand zei: haar foto hangt al 30 jaar tussen mijn familiekiekjes. Zij leefde me het leven voor! En ook: Omdat ze een gelovig mens was. Door haar werd de kerk weer geloofwaardig! Een ander voelde zich gezien en erkend als vrouw. Een man herkende de schaamte die DS uitsprak t.a.v. de WOII en de rol van Duitsland, haar eigen volk. Dat zij afstand nam van ‘Wir haben es nicht gewusst’ gaf hem moed om zijn weg te gaan. Zijn ouders behoorden tot de NSB.

Ik vond dat heel indrukwekkend, al die verhalen en herinneringen.

DS wist je te raken, ze kon je bezielen. Zo herinner ik me haar: een kleine frele vrouw, op het eerste gezicht haast kleurloos, die als ze eenmaal ging spreken je helemaal meenam, in de gloed, in het vuur van haar spreken. Een vrouw die je kon ontroeren. Ze gaf mij als student theologie het gevoel dat ik met iets bezig was dat de moeite waard was (ik vond mijn studie nogal dor en droog en niet van deze wereld). Op mijn universiteit RU Utrecht vond men haar onorthodox en tegendraads, schreeuwerig en zeker niet wetenschappelijk. Maar thuis hoorde ik andere verhalen. Zeker vanaf de tijd van de politieke avondgebeden (1968). Dat ze ervaringen van mensen, informatie over politieke situaties, politieke analyses legde naast bijbelteksten, en vervolgens gebeden uitsprak, opriep tot actie, discussie en demonstratie, dat was een waagstuk van de eerste orde. Ik kwam uit een gelovig (Barthiaans) en politiek rood gekleurd gezin. Voor mij bracht DS liturgie op straat en omgekeerd de politieke en sociale wereld de kerk binnen.

Ik ben zeer zeker gevormd door het nest waar ik uit kom, maar voor mijn vorming tot predikant was DS belangrijk. Jarenlang maakte ik geen preek zonder in haar boeken te lezen, haar woorden te kauwen. In groepen probeerde ik ervaringen van vrouwen in verband te brengen met bijbelverhalen. Ik schreef teksten voor de kruisweg van vliegbasis Woensdrecht naar haar voorbeeld. Ik vraag me af of ik nog wel predikant was geweest als zij er niet was geweest. Haar stem gaf richting. Als een geweten. En ze had een doordringende stem.

Er waren ook jaren dat ik die stem niet meer verdroeg, het mij een schuldgevoel gaf omdat ik de luwte zocht van het consument zijn. Maar zij ging onvermoeibaar door, bleef dicht bij het leven in al zijn weerbarstigheid, dichtbij de pijn en het lijden van mensen.

Pas na haar dood in 2003 ging ik haar opnieuw lezen en ontdekte hoezeer mystiek en verzet verbonden waren in heel haar leven en werk. Ik ging anders kijken, ook omdat voor mijzelf de binnenkant van wat geloven is belangrijker geworden was. Ik zocht de geestelijke weg, werd geestelijk begeleider. Herkende dat bij haar theologie dicht staat bij poëzie en kunst, en zij daarom anders met taal omging. Daar heb ik niet alleen veel van geleerd, dat heeft me ook opnieuw op benen gezet!

Voor DS was bidden een manier was om zich te verhouden met woede en pijn om onrecht dat mensen elkaar en de aarde aandoen.

*Ze las dagelijks een psalm, liet dat door haar lijf gaan, proefde en smaakte de woorden, leerde ik zeggen en die woorden herhalen die je bekrachtigen, waardoor je ja of nee zegt, of ze anders zo nodig uit te spugen. Vind je eigen psalm, zei ze, als een levensopgave.

*Elke dag noemde ze drie dingen waarin/mee ze God loofde. Ze bad, niet om verantwoordelijkheid/om leed af te schuiven, maar juist leed te kunnen toelaten, het leed zich eigen te maken. Ze haalde uit het dankgebed kracht om het leven in al zijn tegenstrijdigheid aan te gaan en zich te verzetten tegen de doodsheid.

*Ze luisterde dagelijks naar muziek, schoonheid als een krachtbron om bij alles betrokken te blijven. Ze wilde niet kiezen tussen religie of politiek of cultuur. Dat soort scheiding ontnam haar de mogelijkheid van communicatie/in gesprek blijven, zei ze, juist communicatie doorbreekt de afgeslotenheid, voert in de realiteit en geeft nieuwe taal: movere en docere. Zo zei ze van de Mattheus Passion - JSBach: ‘ dit doet mij voelen wat ik niet voelde en zien wat ik liever niet wilde zien’.

Intermezzo 1- gedicht Ich dein Baum (vertaling Bara van Pelt)

“Niet Gij
moet mijn problemen oplossen
maar ik de Uwe, God van asielzoekers.
Niet Gij
moet de hongerigen verzadigen
maar ik moet uw kinderen beschermen
tegen de terreur van banken en militarisme.
Niet Gij
moet de vervolgd en een plek bieden
maar ik moet u opnemen,
slecht verborgen God van de verworpenen.

Gij hebt mij gedroomd, God,
hoe ik rechtop leer gaan
en het neerknielen oefen,
mooier dan ik nu ben
gelukkiger dan ik me durf te denken,
vrijer dan bij ons is toegestaan.

Houd niet op mij te dromen, God,
Ik houd niet op om te gedenken
dat ik uw boom ben
geplant aan de waterbekkens
van het leven.

Hier komen heel wat thema's samen uit haar leven:
godsbeeld (god heeft mensen nodig) en mensbeeld (armen, stem handen van God
verwijzing naar Mt 25: 31 – 46 stellingname, figuur van X/ wanneer mij gezien
verwijzing naar psalm 1 - wortels
gerechtigheid gaat voor vrede,
wederkerigheid: liefde vraagt om wederkerigheid: God houdt van mij – en ik van God.

2. Wie was Dorothee Sölle? Over haar levensverhaal:

- 1929 Dorothee Nipperdey, geboren in Keulen op 29 september
- 1949 studie filosofie/klassieke talen in Keulen
- 1951 - 1954 studie theologie in Göttingen
- 1954 - 1965 huwelijk met kunstenaar Dietrich Sölle, waaruit 3 kinderen
- 1954 – 1960 godsdienstlerares
- 1959/60 Jeruzalem, ontmoeting Martin Buber
- 1960 werk voor radio/tijdschriften
- 1962/64 wetenschappelijk werk in Aken, Keulen

Geboren in een vrijzinnig protestants gezin, als 4^e kind/1^e dochter (wilde liever jongen zijn); vader Hans Carl was hoogleraar arbeidsrecht (jurist); moeder Hildegard een scherpzinnige, onafhankelijk denkende en ook feministische vrouw, spil van het gezin. Kant en Goethe waren in dit gezin belangrijker dan de bijbel of Luther. Men was niet erg kerks, er was veel aandacht voor muziek en literatuur.

De WOII begint als Dorothee 9 jaar is. Ouders waren sympathisanten van de Bekenkende Kirche, maar behoedzaam naar buiten; hadden even (1944) een joodse onderduiker in huis tot aan de evacuatie vanwege bombardementen op Keulen. Dan pas komt oorlog echt dichtbij; tot dan wonen ze er betrekkelijk veilig. De oorlog wordt persoonlijk gevoeld als de oudste broer van DS wordt gemobiliseerd en sterft in krijgsgevangenschap. Na de oorlog blijkt dat 1 grootmoeder joods is.

Pas na de oorlog (ze is dan 16 jaar) wordt DS zich bewust van de Holocaust, en wat het betekent om een Duitse te zijn en te **leven na Auschwitz**, afkomstig uit een land met een bloedige naar gas ruikende geschiedenis (zie tekst Wereldraad van Kerken). Het vervulde haar met weerzin, schaamte en een levenslang schuldgevoel. Ze komt niet uit met de antwoorden van de Lutherse Kerk. Zowel het gewelddadige verleden als het machteloos zwijgen van mensen en kerken, als het stil geschreeuw dat dit verleden in zich bergt, het blijft haar bezighouden. Ze is verbijsterd over het loochenen door landgenoten van wat gebeurd is, ze benadrukt de verantwoordelijkheid van meelopers. Leest in 1950 het dagboek van Anne Frank (een leeftijdsgenote) en voelt zich verbonden met de slachtoffers. Het voelt als een 'ontwaken'.

Het is voor haar geen issue om de verantwoordelijkheid voor het lijden naar God te schuiven, ze wil en kan niet zeggen 'Waarom heeft Hij niet in gegrepen? Ze richt zich op het existentialisme, Heidegger, Sartre, Camus. Zegt later: Deze God die zo alleen was in Duitsland, die zo weinig vriendinnen en vrienden had, die kon niets doen. Liefde is niet almachtig'.

Haar studiekeuze voor theologie is apart te noemen– want: ze is niet religieus van huis uit, heeft geen eigen gebedsleven, heeft geen relatie met God of kerk. **Ze wil vooral 'de waarheid' weten – ze wil iets met haar leven doen.** Het is **de figuur van Christus** die haar aanspreekt– hij, ten dode gefolterd en niet cynisch geworden noch nihilist (zoals veel van haar

generatiegenoten). In de kerkelijke traditie, zegt ze, is Christus onherkenbaar geworden. Ook de opvatting dat God ‘geheel anders’ is dan wat wij over hem denken, geeft haar geen houvast. Ze voelt verbinding en verwantschap met Kierkegaard (het onvoorwaardelijke, overgave, geloven als sprong in het onbekende), Simone Weil, Dietrich Bonhoeffer om hun 1.persoonlijk doorleefd geloof en hun 2.cultuur- en maatschappijkritiek en 3.hun publieke stellingname. Haar theologie is christocentrisch te noemen.

Trouwt met schilder/kunstenaar Dietrich Sölle, uit een andere klasse, is zeer verliefd, krijgt 3 kinderen met hem; gaat werken als godsdienstlerares, want er moet brood op de plank komen. Ze besteed veel aandacht in haar lessen aan WOII, Holocaust en het Duitse verzet. Gaat in 1959/1960 naar Jeruzalem, ontmoet er Martin Buber, ontdekt de joodse wortels van het christelijk geloof. Hier begint haar fascinatie voor de psalmen, die levenslang haar metgezellen zijn. Leert van Buber: Resultaat behoort niet tot de namen van God. Gaat voor krant werken, wordt medewerker universiteit. 1965 scheiding – wereld stort in – daarover schrijft ze later ook over, zeer open voor die tijd. Zegt van zichzelf dat ze lang kind is gebleven, pas op haar 27^e gaat ze zich meer thuis voelen in het leven, ze was toen al moeder.

- 1965 publicatie eerste boek Stellvertretung (Plaatsbekleding)
- 1966 opnieuw Jeruzalem, ontmoet Fulbert Steffensky, huwelijk 1969
- 1968-1972 politiek avondgebed Keulen met Steffensky; Vietnam-oorlog
- 1971 publicatie Politieke theologie + promotie op Realisation waarin theologie en literatuur samenkomen
- 1972 leeropdracht Mainz (reis Noord Vietnam - kinderziekenhuis)
- 1973 publicatie Leiden (Lijden)
- 1975 publicatie Die Hinreise (De heenreis)

Eerste boek – **Plaatsbekleding**; ondertitel: een hoofdstuk na de dood van God.

In eigentijdse taal en vanuit de eigen levenssituatie over God en Christus spreken. Wat betekent hij voor mij/hoe ervaar ik hem? De afwezigheid van God in de hel van Auschwitz ervoer ze als de dood van God. Met het beeld van een almachtige God die alles regelt en bestiert kan ze niets meer; wel met het beeld van een God die meelijdt met de machteloze en lijdende mens. Het boek is een zoektocht naar haar eigen identiteit (wat kan ik nog geloven, wat is voor mij geloofwaardig?) en de plaats van Christus (hoezo een ‘eenmalig offer tot vergeving van zonden?’). Ze ziet de machteloosheid van God in de wereld en benadrukt onze deelname aan Gods machteloosheid (naar Bonhoeffer). Lijn: 1. Christus vertegenwoordigt ons bij God + en omgekeerd (wat tot dan ongewoon is!):

2. Christus vertegenwoordigt God bij ons, een God die misschien wel op reis is gegaan, afwezig is; en

3.(nieuw!): opdracht aan de mens om Christus bij de medemens te vertegenwoordigen **tot het Koninkrijk er is**. Want: Door apathie verlies je je ziel. Samengevat: **God incarneert in Christus steeds opnieuw, de geschiedenis van God met ons gaat door en met ons verder**. Is een nieuwe kijk!

Politieke Theologie- onder invloed van Steffensky (Benedictijner monnik- Maria Laach, later protestant + hoogleraar godsdienstpedagogiek). Dateert uit 1968- de tijd van de studentenopstanden, oorlog in Vietnam etc. Ontstaan politiek avondgebed uit woede over het onvermogen van christenen om in verzet te komen: debat, gebed en oproep tot actie. **Politieke avondgebed** te zien als: eigentijdse vroomheid; nieuwe vorm van kerkzijn/geloven vergelijkbaar met basisgroepen, oecumene van onderop. Bespreking van actuele situatie van

nood/onrecht vanuit politiek en gelovig perspectief. Bijbelstudie + actiepunten als schrijven van ingezonden brieven, demonstraties, steungroepen voor wie er buiten viel. Al snel kwam er weerstand van de gevestigde kerken – ze kregen geen kerkruimte meer; + moeite om aan werk te komen/aanstelling te krijgen (Berufsverbot).

Nieuw: maatschappij analyse/ideologiekritiek etc. **Nieuw:** Menswording van God betreft ook je lijf, de concrete leefomstandigheden, de maatschappelijke structuren. Menswording gebeurt waar bevrijding plaats vindt. Menswording wordt gedwarsboomd waar honger heerst, waar uitbuiting, werkeloosheid, bewapening, uitputting van het milieu plaatsvinden. Zonde en verlossing hebben te maken met jouw inzet of het nalaten daarvan. Ze noemt zich christen socialiste. Anti **binnenkerkelijkheid en het individualiseren van geloof**.

Ook anti leermeester Bultmann, hij ging haar niet ver genoeg. Het zuiveren van geloofstaal is een stap maar het gaat om het primaat van de praxis. Bultmann vond dat ze door haar collectieve/ maatschappelijke opvatting van zonde en verlossing het eigenlijke zondebegrip dat uitgaat van individueel tekortschieten van mens t.o. God en naaste uit het oog verloor. Wat hen scheidt is het besef van DS na Auschwitz te leven.

Proefschrift over theologie en literatuur – DS zegt dat in een geseclariseerde wereld religieuze elementen los van hun oorsprong nieuwe betekenis kunnen krijgen; zoals het present stellen van geloof in de wereld; ze refereert aan de sociale en politieke betekenis van christelijk geloof i.p.v. de individuele betekenis van geloof. Haar studie werd te licht bevonden, ze moet het deels over doen. Later werd haar studie wel aanvaard, maar zij heeft nooit echt erkenning gekregen in Duitsland(1987 Kassel; 1994 Hamburg). Dat was iets van twee kanten. Zij verweet de kerk/universiteit: jullie houden je niet met de echte dingen bezig, met wat er leeft onder mensen. Jullie zijn verdedigend en naar binnen gekeerd (vgl verwijt aan PKN). Haar positie was er een van kritische buitenstaander in kerk en academie. Dat was ook een aanvaardbare plek voor haar: ze schreef voor een groot publiek, was niet naar binnen gekeerd of academisch.

Ze kreeg vele bijnamen die stuitend zijn. Karl Barth noemde haar ‘die Dame’ of de klaagvrouw. Anderen zeiden: Geh zur Sölle, fahr zur Hölle; Niedergefahren zur Sölle.

Lijden (1973) en De Heenreis gaan over de spiritualiteit van de politieke theologie; de binnenkant van geloof, ofwel de geloofshouding verbonden met maatschappelijke betrokkenheid, actie en verzet. Ook deze boeken werden niet in dank aanvaard, noch door kerk noch door haar politieke medestanders die niets moesten hebben van mystiek of spiritualiteit.

Lijden is beïnvloed door haar reis naar Noord Vietnam. DS kritiseert de apathie en onverschilligheid van het Westen – noemt dat de westerse zonden. Slechts een kleine groep verzet zich, net als in WOII, de rest is toeschouwer. NB, De media voeden ons op tot toeschouwer is haar optiek.

Eigentijds omgaan met lijden. Net als in het politiek avondgebed beschrijft ze situaties van nood/onrecht vanuit het perspectief van de lijdenden en voegt er theologische verheldering aan toe en verdiepende teksten uit bijbel en mystiek. Ze neemt stelling tegen:

1. het goedpraten van lijden zoals in kerk/pastoraat gebeurt (accepteer en draag lijden, want lijden loutert). Ze noemt de God die lijden toelaat om pedagogische redenen (=je leert ervan) sadistisch.
2. het verzwijgen van lijden zoals in seculiere maakbare samenleving gebeurt. Verzwijgen maakt je apathisch. Het verhindert je om een echte confrontatie aan te gaan met het lijden, je te verdiepen in oorzaken/vormen en je te oefenen in omgang ermee. Het boek is kritisch t.a.v. de naar de binnen gerichte kerk, de hiernamaals-gedachten en ook kritisch t.a.v. vooruitgangs- en maakbaarheidsdenken.

3. gemakzuchtige kijk op lijden, dat opgelost wordt als je oorzaken weg neemt.

DS: gewaar worden van leed, twistgesprek ermee voeren – waarvoor eigen taal nodig is, eigen gebaren etc. De mystieke weg ziet zij als de weg om je te openen voor het lijden, je er aan over te geven.

Pleidooi : Voor de omgang met lijden is het van belang om te vragen naar de zin/ de functie van lijden, kennis op te doen over het uithouden van lijden en veranderingen door lijden – zie bijbelverhalen, mystici. Vgl. God die in persoon van Christus het menselijk leven van lijden en vechten tegen het kwaad draagt.

Drie stadia van lijden – 1.passief/woordeloos en machteloos lijden –2. uitgeschreeuwd en onder de aandacht gebracht lijden–3. beaamd/onder woorden gebracht/op verandering gericht lijden(dat ontstaat als mensen kunnen huilen, bidden, hun pijn benoemen en delen).

De Hinreise/Heenreis – meeste mensen durven niet te praten over hun meest wezenlijke gevoelens – hun verlangen, angst, liefde, hoop. Je praat niet over je spiritualiteit, maar dat betekent niet dat je je verlangen naar heelheid, zin, en geborgenheid zomaar opzij kunt zetten. Religie als ervaring en leerschool van uiteindelijke geborgenheid (NB is heel wat anders dan wat Rutte aanreikt over dood en verrijzenis in preek van de leek). Ze noemt het een tweevoudige beweging: een heen- en terugreis; een ontleding en overgave van het ik + terugkeer naar wereld in, in betrokkenheid op anderen en in solidariteit met anderen. Het heeft haar veel kritiek opgeleverd, maar het verwoorden van de betekenis van de mystieke traditie als bron van actief christelijk en maatschappij-betrokken leven is voor xDS steeds belangrijker geworden. En daarmee ook de verbinding tussen politieke theologie en mystiek.

- 1975 professor Union Theological Seminary in New York - 1987
daarnaast gasthoogleraar in Kassel, Bazel, ere-professoraat Hamburg
- 1983 toespraak Wereldraad van Kerken in Vancouver; vredesbeweging
- 1990 overzichtsboek Denken over God
- 1995 publicatie Gegenwind (Tegenwind)
- 1997 publicatie Mystik und Widerstand (Mystiek en verzet); antiglobalisme
- 2003, 27 april overlijden tijdens congres in Bad Boll

DS werd door feministes naar de VS gehaald om docent te worden aan de protestantse theologieopleiding in New York. De theologie die hier gedoceerd werd was niet zo abstract/academisch als in Duitsland, maar meer persoonlijk en praktisch gericht. Sloot meer aan bij het denken en doen van DS. In de VS bestond een lange traditie van radicaal christelijke en politieke bewegingen m.b.t. afschaffing slavernij, m.b.t. de strijd om de burgerrechten van vrouwen en zwarte bevolking – ML King, Vietnamoorlog, ecologische strijd. Het geloof maakte in VS meer deel uit van het politieke debat. Bepaalde religieuze groepen bieden een ‘tegenleven’, zoals de Sanctuary beweging voor asielzoekers.

De religieuze verschillen waren in de VS meer aanwezig, er was meer uitwisseling mogelijk. DS had niet veel op met feminisme/genderanalyse/ bevrijdingstheologie voor vrouwen. Ze vreest dat het ten koste gaat van de politieke analyse. Ze sluit zich wel aan bij het feminisme, maar heeft een groter doel voor ogen: ze gaat niet alleen voor gelijke rechten van vrouwen én mannen, maar ook voor een andere cultuur, een ander leven, een andere opvatting van transcendentie, ander godsbeeld, andere taal die meer uitgaat van ervaring dan van dogma. Voor haar is Christus de representant van alle bewegingen die aan hun bevrijding werken. God heeft mensen nodig. Veel gezamenlijke publicaties o.a. met Luise Schottroff. Wel is ze

in deze boeken het meest persoonlijk over eigen huwelijk, werk en moederschap. En er komen in haar werk veel vrouwen voor als mystieke voorbeelden.

Al werd DS nooit aangesteld door de kerk, ze stond zeer ambivalent t.o.v. het instituut kerk. Die ambivalentie had alles te maken met schaamte over de opstelling van de kerken in WOII. In de jaren 80 leerde ze een ander beeld van de kerk kennen.

Ze werd:

- boegbeeld van het vredeswerk in tijd van koude oorlog en Berlijnse muur; vrede werd haar hoofdthema na NAVO dubbelbesluit uit 1979 over het opvoeren van wapenering. Vgl 'Wie zich niet weert, leeft verkeerd!' Hollanditis. De bommen vallen nu. Je engageren is verzet organiseren. (Norristown: Ploegschaar 8 voor de rechter – Daniel en Philipp Berrigan SJ). Burgerlijke ongehoorzaamheid. De moed om voor je overtuiging uit te komen heeft te maken met zelfrespect, behoud van je menselijke waardigheid; dat komt vóór het resultaat. NB Denk aan verhaal over de bouw van de middeleeuwse kathedralen dat ze noemt aan Beijers Naudé.

- het gezicht + de tegenstem van de kerken; spreekbuis van mensen die zich niet meer thuis voelen in kerk maar wel op zoek zijn naar inspiratie van profeten en Gods rijk en gerechtigheid. Betrokken o.a. bij antiapartheidsbeweging, Christiaan Beijers Naudé.

Gesprek met Elie Wiesel: joodse traditie leert dat we moeten bidden en het goede doen.

Bidden is ook verzet plegen, brood uitdelen, niet wanhopen, duidelijk krijgen wat we met ons leven willen, herinneren, aan God gelijk worden; wensen hebben voor de toekomst samen en alleen en daarin steeds meer mens worden zoals bedoeld. Thuis zijn en vreemd blijven.

Als zodanig kwam ze ook naar de Wereldraad van Kerken, in 1983 Vancouver/Canada.

Gerard Swüste die namens de KRO/RKK aanwezig is verhaalt: beneden op de tribune zitten blanke mannen van westerse hulporganisaties. Ze hebben het gevoel – we doen goed werk - DS gaat spreken over het doen van gerechtigheid en vertelt het verhaal van de rijke jongeling die Jezus wil volgen en ook wel wil delen, maar niet alles wat hij heeft, en wat hij is. Een beetje lijkt hem meer dan genoeg.

Het begint er al mee dat ze zichzelf introduceert als Duitse 'afkomstig uit een land met een bloedige naar gas ruikende geschiedenis'.

Dan zegt ze: wij, de kerken van het rijke westen, wij zijn die rijke jongeling. We willen wel wat geven, maar echt delen doen we niet. Daarom zijn we niet geloofwaardig, we volgen Jezus niet. Swüste: Je zag donkere wolken verschijnen boven de hoofden van de witte mannen, ze waren zo godvruchtig binnen gekomen, nu gaan ze des duivels naar buiten. DS sprak niet op hoge toon of met gebalde vuist. Ze zei wat ze te zeggen had. Dat vooral maakte indruk, evenwichtig, rustig. Tegelijk realiseerde ik (Gerard) me: ik ben het met Jezus eens, maar ben ik dan wel zo geloofwaardig bezig?

Later, zegt Swüste, realiseerde ik me dat wat ze zei niet te maken had met knap theologisch denkwerk, doorwrochte bijbelstudie. Ze vertelde wat ze gezien had en wat vanaf dat moment op haar netvlies gebrand stond: dat het in de wereld vaak niet goed is, dat de bijbel oproept om je leven om te keren. Hier stond geen actievoerster maar een mystica; DS verbindt het bijv met CS Lewis – ik ben wat ik doe, dat betekent: met twee benen in de werkelijkheid staan, mezelf zien staan in die werkelijkheid; dit ben ik, wil ik dat ook? Als een uitnodiging, handreiking: wie ben je? /wil je?/kom dan! Als een moment van inzicht, van onontkoombare helderheid. Zo'n moment dat God je aanspreekt, en jou zegt wat er van je wordt verwacht – jouw roepingsverhaal. (overweging 10.05.2015, Dominicusgemeente, Amsterdam)

DS is altijd in de kerk gebleven, maar meer betrokken bij groepen dan bij een specifieke kerk. **Ze zei**: je hebt incarnatie nodig: traditie, instituut, teksten en rituelen. Voor haar was een tent het beeld van de kerk, een tent voor het rondtrekkende volk van God. Die tent is niet altijd waar ik ben. Uiteindelijk vind ik de tentmensen terug, op straat bij daklozen of in de

rechtszaal. Het heilige is minder een gebouw dan iets dat gebeurt! Tegenover het beeld van de tent staat het beeld van de paraplu (Daniel Berrigan SJ): je hebt hem nodig/de paraplu beschermt je, maar nooit helemaal. Hij gaat te langzaam open, is niet altijd effectief. Dan sta je in de regen. Maar ik, Daniel, zou hem niet graag missen.

DS reisde de hele wereld af om groepen op te zoeken. Zoals naar Latijns Amerika, Nicaragua. Ze ontmoette Ernesto Cardenal (dichter van psalmen; evangelie van Solentiname), Leonardo Boff, Oscar Romero. Bevrijdingstheologie vergeleek ze met de reformatie in Europa. Ze praatte met christelijke basisgroepen voor democratie, mensenrechten en sociale rechtvaardigheid. Herlas de bijbel vanuit het perspectief van bevrijding/3^e wereld, zag evangelie als handleiding tot strijd en contemplatie. De Jezus beweging was een verzetsbeweging, als schapen onder de wolven, het risico aangaan. Nalatigheid is vorm van moord of diefstal. Tegelijk stond ze op de bres voor het conciliair proces - vrede/gerechtigheid/behoud van de schepping; de milieu beweging, anti-globaliseringbeweging.

Jaren negentig rustiger – DS 60 jaar en met pensioen/uit universiteit; grootmoeder en vaak ziek – geconfronteerd met grenzen van bestaan. Vijf en twintig jaar onafgebroken gewerkt, gereisd etc. Gevraagd om memoires te schrijven: **Tegenwind**, 1995. Wat opvalt: DS heeft het opnieuw over het lijden, legt relatie tussen lijden en nieuw leven na.v. haar eigen geschiedenis met zwangerschap. Overgang van ontsluitingswee naar perswee als het cruciale moment.. je niet meer verzetten tegen de pijn, maar meewerken met en voortgestuwd worden omwille van nieuw leven; verwijzing naar Romeinen- en Galatenbrief. Nadruk op transformerende betekenis van lijden.

Wat opvalt: DS is positiever over de kerk in het westen- ze zag een kerk die ruimte biedt aan asielzoekers en soep kookt voor daklozen. Soep lost niets op maar maakt wel dingen zichtbaar.

Vaak zegt ze: in de kerk wordt het evangelie samengevat als ‘God is liefde, God houdt van je, Hij beschermt je, God maakt je nieuw’. Alsof het in de liefde om eenrichtingsverkeer gaat. Wanneer hoor je dat mensen naar God verlangen, dat mensen God willen beschermen, of God nieuw maken? Of dat ze zeggen: ‘U hoeft geen angst te hebben, wij willen met U verder, wij geven het niet op’. Die **wederkerigheid** zoekt ze in het gebed, in meeleven. Wederkerigheid verstaat ze als geven en nemen. Het zijn twee woorden maar feitelijk één handeling. Ik kan alleen wat geven als jij het neemt of mij wat geeft. Het verzoek dat iemand tot je richt is misschien het grootste geschenk. Iets doen, iemand zijn voor een ander, onderdeel zijn van het levensweb.

Mystiek en verzet (1997). Mystiek is verzet, zegt DS: de ervaringen van eenheid te midden van het ‘gewoel’, het luisteren naar het ‘stille geschreeuw’, brengt ons noodzakelijkerwijs in een radicaal verzet tegen onze (als normaal beschouwde) manier van leven. In het boek zijn een groot aantal stemmen van mystici (joods, christelijk, islamitisch, boeddhistisch) verzameld, voorbeelden van mystieke omgang met lijden en kwaad; hun betrokkenheid bij anderen, hoop, moed, uithoudingsvermogen. Op de manier en volgens de aanpak van ‘Lijden’. **Een ervaringsboek.**

Drie delen: I definitie van mystiek – reis naar binnen en terug de wereld in. (zie Heenreis) II mystieke ervaring: natuur, erotiek, lijden, gemeenschap en vreugde.

III praktijken van mystiek: zelfontleding, bezitloosheid en geweldloosheid.

Loslaten van ik betekent dat je de dwang tot resultaat achter je laat. Is gaan naar waar je niets bent.. ‘zonder dát loopt het verzet dood en sterft het voor onze ogen’. (320)

Beweging in 3 stappen: zich verwonderen – loslaten – in verzet komen.

DS: via positiva- via negativa en via transformativa.

Anders dan de klassieke indeling die uitgaat van de via negativa: purgatio (loutering = inkeer, vasten, oefenen in loslaten en leeg worden) – illuminatio (verlichting = Christus verlicht en vormt de mens – ook wel transformatio genoemd) – unio mystica (mystieke eenwording/ leer God te laten, gelatenheid/onverschilligheid/ruimte voor de verborgen God).

DS neemt afstand van besef van kleinheid/falen/nietswaardigheid (en het verlangen zich hiervan te ontdoen – ballingschap/afgescheidenheid) als startpunt van de mystieke weg.

I. Zij start bij **verwondering** over het eigen bestaan, grootsheid en schoonheid van Gods schepping, niet bij de val van Adam uit het paradijs. Gevoed door de joodse traditie, en door het woord uit Genesis: ‘Zie, het was alles zeer goed!’ **God loven**. De in God bloeiende roos. ‘De ziel kan niet zonder verwondering en het steeds opnieuw vrijworden van gewoontes, inzichten, overtuigingen die zich als vetlagen op ons vastzetten’. We beginnen de weg niet als zoekenden, maar als gevondennen!! De goedheid gaat voor ons uit. Verwondering als van een kind. Dat is het begin van onszelf verlaten.

II. Maar zegt ze, het is niet voldoende alleen over die verwondering te praten als een gelukservaring. Het heeft ook een donkere kant van ontzetting en uitzichtloosheid die sprakeloos maakt. Het contrast tussen schoonheid en het feitelijke lijden brengt de (zelf)kritische weg op gang van onthechten en loslaten (via negativa). Wat neem ik waar? Waardoor laat ik me niet van de wijs brengen? Wat raakt me? Waarvoor kies ik?

In traditie wordt ascese geleerd – **onthechten**/afstand doen/niet meer gehecht zijn aan bezit/belangrijk zijn(geweld)/eigen ik(ego) (leidt tot afgescheidenheid/ballingschap)– van jezelf af – het leert je hoe ver je verwijderd bent van het ‘leven in God’. Dat was in Middeleeuwen anders als nu voor ons in het rijke westen. Groeiende afhankelijkheid van consumentisme – alles nu moeten hebben, meegaan in groei, verslavingsziekten. Loslaten van verkeerde behoeftes en vanzelfsprekendheden van onze cultuur.

Wie wil dat de wereld blijft zoals ze is heeft al ingestemd met haar zelfvernietiging en zo het Godsverlangen met zijn onvrede t.a.v. het bestaande verraden.

God missen – als vorm van Godslijden – leeg worden, ballast kwijt raken en vereenzamen. Meer zien, ervaren hoe de aarde kapot gaat aan onze levenswijze, aan ons geweld, ecologische catastrofe. Meer zien en ervaren hoe Christus wordt gefolterd.

God loven -- God missen/ontberen – in God leven.(co-creatie – deelnemen aan de voortgaande schepping).

III. De derde halteplaats leidt tot **helen/heil**. Niet de vereniging van de individuele ziel met God maar: de onvoorwaardelijke betrokkenheid op de wereld en inzet om deze tot plaats van gerechtigheid te maken (transformativa), daar gaat het om. Als medescheppers leven, leven als genezen/geheelde genezers. Niet individueel op te vatten– het gaat om verandering van de werkelijkheid die georiënteerd is op de dood.

In verzet komen is noodzakelijk omdat men op de mystieke weg anders de kans loopt om passief te blijven en kwaad en lijden te accepteren of goed te praten. Teken daarvan: de **regenboog**, schepping die niet te gronde gaat.

Wat is dat verzet?

1. Verzet is meer een houding dan een resultaat. Het niet willen wennen aan geweld, niet afgestompt raken is een onderdeel van de weg die inge oefend moet worden.

2. Actief verzet moet verbonden blijven met een religieuze houding, concrete tradities van wijsheid, geborgenheid en relativering. (Anders is het een te grote schoen).

3. Betrokkenheid op de wereld is deel van de weg, niet een tussenstadium of voortvloeijsel van. Tegen ascetisme of terugtrekken uit de wereld.
4. Tegen zelf opgezochte boetedoening, pijniging, versterving.
5. Aanvaarding van eigen lijden, ook van onrechtvaardig lijden hoort bij mystieke weg. Pas in het doorleven en overschrijden van wat eigenlijk niet meer te dragen is, in extremis, kunnen we verzaken aan wat schijnbaar veiligheid en zekerheid biedt. Zo doorstaan we de angst die moet worden geconfronteerd om iets nieuws te laten ontstaan.

Haar laatste jaren was ze erg betrokken bij de ecologische strijd; ze herkende zich in de leus: de aarde is niet te koop! Veel aandacht voor de schepping.

2003 – Voor de economie die alleen op groei en geld gericht is, is religie een stoorzender omdat ze zegt dat buiten de wet van de markt nog iets anders geldt en ons beheerst, nl de droom van het recht om te eten, onderdak te hebben, werk, naar school te gaan, de droom geheel te worden.

En ook: Onze economie maakt ons tot kromgegroeide mensen, die niet meer weten van transcendentie, die geen verdriet meer voelen om onrecht, mensen die alleen op zichzelf gefocust zijn; het gezichtspunt van de muis, gericht op nabijheid, te bijziend om verder te kijken. Er zijn andere perspectieven nodig dan de onschuld en het vertrouwen van de muis. We moeten in alle windrichtingen gaan. Ook de wijsheid van de buffel; blik naar binnen en inkeer van de beer, de scherpe ziensogen van de adelaar. Ze zijn nodig.

DS overleed, 27 april 2003, plotseling, ze had die avond tevoren nog een lezing gehouden.

Laatste boek **Mystik des Todes, posthuum**, in 2003/4. Geloven in een individueel voortbestaan is een geloof op krukken; ik ben deel van groter geheel als schakel in een ketting, golf in een grote golfbeweging. Niet ik draag de wortel, de wortel draagt mij. De echte blijdschap is zonder waarom! ‘Ik wil dat de aarde blijft voortbestaan. Of ik daarin voor kom doet er voor mij niet toe. (Bad Boll, de avond voor ze overleed)

Bij haar begrafenis zei Bärbel Wartenberg-Potter: het waren feitelijk twee grote thema’s die haar dreven, thema’s die nog steeds actueel zijn: **het visioen van een nieuwe hemel en een nieuwe aarde** (Openbaring 21) en **het vinden van een nieuwe taal voor het spreken over God en het spreken met God**.

Het eerste: We hebben een nieuwe hemel en een nieuwe aarde nodig, zei ze, een andere wijze van leven, handelen, delen, liefhebben. Het oude is bezoedeld door oorlog, zei ze, we voeden kinderen met de mythe van de almacht van wapens en halen intussen de mensenrechten onderuit, terwijl de schreeuw om voedsel van armsten van deze aarde ongehoord blijft. Vanwege die stille schreeuw die zij met God verbond, werkte zij, zong en danste ze, dichtte en lachte ze, en had ze lief.

Het tweede: DS zocht een eerlijker en echtere wijze om God te zeggen en in God te geloven. Ze verwoordde: God heeft mensen nodig, hij heeft geen andere handen dan de onze; en wij hebben God nodig, niet als de grote regelaar, maar als uitdrukking van iets groters, als bron die er al was voordat wij er waren, waardoor we het leven als een geleend geschenk mogen aanvaarden. Voor die nieuwe taal en nieuwe beelden ging ze op zoek bij mystici; zij spraken meer omvattend over God en meer innerlijk dan academici; en meer concreet over God als liefde en liefde als gerechtigheid en recht voor allen. Niet alleen over God in ons, ook over de tranen en blijdschap van God, de ontroostbaarheid van God; God die zich meedeelt, God die mee-weet en meelijdt. Taal van liefde die er zomaar is, zonder waarom of waartoe. De taal van een relatie die wederkerig is.

3. Mystiek en verzet – wat onderscheidt DS?

Voor mij zit het onderscheid in de keuze van het startpunt van de mystieke weg:

Wonen in godsverlangen. Ze begint niet bij de zondeval/gebrokenheid van de schepping (lijn Paulus -Augustinus) maar bij de heilheid, het oorspronkelijk goed zijn (joodse traditie, lijn Johannes, Jacobus), de zegen van het begin. Dat is voor mij van cruciaal belang. Of je in de wereld staat vanuit de lofzang om de heilheid, het God loven of vanuit het zondebesef.

Beginnen bij de lofzang - betekent ook dat de tegenstellingen groter worden. Hoe dieper de verwondering, hoe dieper de nacht, het lijden, het missen van God.

En dus ook hoe groter het appel wordt om iets te doen, terug naar de wereld.

Maar ook, des te belangrijker het persoonlijke geloof is en de inspiratie van de traditie, al die mensen die je zijn voorgedaan, die als levende voorbeelden voor ons zijn.

Ik word er vrolijker van.

Je kunt er van alles tegen inbrengen:

- Ik zei al ergens.. ik werd moe van het moeten, de klaagvrouw, de weduwe die blijft roepen om recht. .. dan laat je je makkelijk verleiden door de gedachte van de gebrokenheid van het bestaan, verleiden tot apathie, 'het lukt toch niet'.

NB tegenover apathie zegt ze: 'Yes, we can'; je bent medeschepper met God.

-Annemarie Korte zegt: ze is te positief/te optimistisch in wat veranderd kan worden, ze gaat voorbij aan menselijke beperkingen. Wát als lijden niet transformerend blijkt?

Anders gezegd –ze is te zeer gevoed door maakbaarheid. Ook dat is te makkelijk.

Het gaat DS niet om het resultaat, het gaat om dagelijkse oefeningen, geïnspireerd worden.

Begin maar gewoon, en begin steeds opnieuw.

Wat is nog meer onderscheidend (Annemarie Korte):

De verbinding mystiek en verzet is niet nieuw: je komt het tegen bij Franciscus en Dag Hammarskjöld, bij Catharina van Siena en Simone Weil, en veel daartussen.

a) Als praktijk is het niet onderscheidend, maar voor DS staat deze verbinding centraal in haar reflectie. Ze verwoordt wat dat woordje 'en' betekent, want je kunt niet denken wat je niet doet! Ik ben wat ik doe. (Bijv ze noemt de alerte betrokken relatie tot de wereld een onmisbare en beslissende stap van de mystieke weg zelf en niet een voorstadium of consequentie van). Dat is op die manier niet aanwezig in de klassieke mystieke teksten.

b)De verbinding van politieke theologie en mystiek komt voort uit haar theologie. Hangt samen met vertrekpunt in christologie en haar waardering van zowel de politieke als de persoonlijke betekenis van het geloof. Dat deelt ze met tijdgenoten als Johann Baptist Metz/Jon Sobrino.

c) Zij heeft als eerste de betekenis van de mystieke traditie (+ belang van praktische christelijke kennis van de ontmoeting met God) geformuleerd en uitgewerkt voor politieke en bevrijdingstheologie. Gij stil geschreeuw!

4. betekenis voor vandaag, waarin is zij nu nog belangrijk?

a. doordenking van de relatie tussen mystiek en verzet.

b. brengt mystiek binnen als transformerend

c. haar kritische vroomheid inspireert binnen en buiten kerk

d. haar morele geloofwaardigheid daagt kerk en samenleving uit

e. verbindt over grenzen/scheidingen heen van cultuur, kerk, traditie, samenleving.

f. vinden en oefenen en je eigen maken van een nieuwe beeld-taal

terugkijkend, in theologische taal:

Conclusie: DS begon met Gods afwezigheid en kwam zo bij Christus en hervond later Gods aanwezigheid in historische gebeurtenissen die te maken hebben met lijden/ herinneren aan lijden, onderkennen van/en bestrijden van onrechtvaardig lijden.

Het gaat steeds meer om hoe God hier en nu in de wereld is bij degenen die lijden.

Kruis en lijden van Christus zijn geen symbolen die verwijzen, maar een 1000voudige realiteit in wereld van vandaag die oproept onze verantwoordelijkheid te nemen en God handen en voeten te geven.

Het 'Stil geschreeuw' van lijdenden = het duizendvoudig kruis van Christus = de mystieke naam voor God die gehoord wil worden.

'Jezus sterft voortdurend voor onze ogen. Steeds waar mensen gekweld worden, lijdt hij.

Wanneer we Jezus dood slechts historisch gedenken zonder over zijn dood voortdurend te mediteren, dan blijft deze gedachtenis een liturgie zonder waarheid.'

Opgestaan is steeds die Christus die heden wordt en die ons in onze werkelijkheid de waarheid over ons leven zegt. Dood blijft die Christus die ons niet verandert en ons geweten niet ontvankelijker maakt.

Anders gezegd: De mystieke houding bij DS bestaat uit opstand tegen onrechtvaardig lijden, uit horen en beantwoorden van stil geschreeuw.

Tegelijk is die houding een aanvaarden van het eigen lijden dat uit die opstand voortkomt.

Deze mystiek heeft DS in staat gesteld een in aanzet negatieve theologie (God is er niet) om te zetten in een fragmentarisch positief spreken over God, direct verbonden met een praktijk van solidariteit en verzet. Daar staat ze niet alleen in, ook Metz en Guttierrez doen dat. Onderscheidend: ze ontleent dat fragmentarisch-positieve spreken over God aan klassieke en eigentijdse mystieke voorbeelden. Daarin ligt haar verdienste nu nog: eigentijds algemeen toegankelijk en kritisch spirituele cultuur.

Mystiek is de ervaring van de wereld als een gesloten gevangenis ondanks overdaad en pracht; is ook de verlorenheid die het ik overkomt zonder de eenheid die beleefd wordt (het kind mist eenheid); Buber - weg uit het gewoel waarin wij de dingen bezitten en zij ons beheersen; Rumi- de hand uitgestrekt in het luchtledige, als teken van zich losmaken, vrijheid, uitgaan uit zichzelf.

Waarin behoren we eigenlijk? Waar zijn we thuis?

Scholastiek – mystiek als kennis van god op grond van ervaring.

Wolk van het niet-weten (het onzegbare), wolk van het vergeten (maak je geen zorgen voor de dag van morgen– maakt het mogelijk te dansen en zingen.

Zonder waarom = afwezigheid van elk doel, berekening van kosten of baten, zonder koopmanschap (do ut des- ik geef opdat jij geeft)

de roos – staat voor godsverlangen/ ze bloeit omdat ze bloeit (NB bij ons niet!!)

loven = volstrekt zonder waarom.

Zwijgen – het is een ascetische oefening + expressie van het levende licht – in stilte zal uw sterkte zijn (ps 4/Jes 30:15), in het zwijgen presente.

II Plekken van mystieke ervaring:

Natuur:De mystieke verwondering ziet het wonder in het bestaan zelf als een roos.

DS – ik heb vredesbeweging van jaren 80 beleefd als een wonder: een militaristisch gehandicapt volk leerde weer zien.

Ecojustice – verwondering, ervaring van het heilige dat niet het onze is maar geleend en ons toevertrouwd ++ profetische eis tot gerechtigheid dat alle wezens deel laat hebben aan het leven; onderlinge afhankelijkheid

Erotiek – hooglied – Marguerite Porete als begijn/ketter verbrand; wederzijdsheid van de liefde – de tuinman binnenlaten.

Lijden: Job; jouw roep ‘o God’ is Mijn roep ‘Ik ben hier’ (ps 3); zonder compassio geen opstanding; staande houden dat niets verloren gaat. Het blijven in de ontroostbaarheid is een luisteren naar het stille geschreeuw.

Gemeenschap: chassidisme – beeld voor gemeenschap is ladder = niemand kan gemist worden. Gemeenschap als een wij die jij kunnen zeggen. Begijnen, Quakers.

Vreugde: opmerkzaam; Baal Shem Tov, Rumi, dansen bidden met de voeten; Franciscus.

III mystiek is verzet

Het niet thuis zijn in deze wereld -verzet Quakers

God kennen betekent weten wat er te doen valt – Levinas

Ikloosheid, bezitloosheid en geweldloosheid als grondslagen van verandering van ons leven; gaat niet om een keuze (of-of) maar om een naartoe groeien, een levenslang proces, dat steeds nieuwe vormen ontwikkelt. Dat van god in ons laat zich niet verloochenen. Moeilijkst is ikloosheid (streven zichzelf te worden, eindelijk tijd voor mezelf). Herinneren en vergeten. Dat we ons kunnen verliezen in iets dat we niet zijn.

Ik/ego = beste bewaker in gevangenis. Ga heen, naar waar je niets bent. Eckhart. van het Kruis, Buber – resultaat is geen naam van God. Opmerkzaam in gebed – Simone Weil.

Bezitloosheid – hebben of zijn ; Franciscus, Waldenzen; eenvoud, Quakers, Dorothy Day
Geweldloosheid – on wapen is dat we er geen hebben. MLKing

Neerknielen en de gang recht op oefenen; mystiek van de open ogen.

5. n.a.v. teksten in de map

Wij zijn allen mystici.

= dat kunnen we allemaal. (Soefisme - baseert de waardigheid van de mens op zijn beeld van God zijn. De grootste zonde van mensen is dat ze vergeten dat ze koningskinderen zijn.

(Buber - om mijnentwil is de wereld geschapen in de ene hand, ik ben stof en as in de andere hand.) Eckhart – we zijn niet geschapen voor het kleine.

= mystieke ontvankelijkheid: God heeft je lief, wederzijds: God willen beschermen.

= plaats maken/ ruimte maken voor schoonheid, inzichten die ons worden gegeven.

Momenten van inzicht/ momenten dat we de geest krijgen (Swüste)

Deze **democratisering en moralisering** van mystiek is een **herwaardering van geloof**. We moeten weer leren bidden, zegt DS. Het gaat er om dat God ervaren wordt en niet uitsluitend uit het boek of in de mis. Hiermee wil ze vormgeven aan een eigentijdse spirituele cultuur met bronnen die breed toegankelijk zijn.

*Voor DS is de mystieke traditie ook van belang voor feministische theologie, want mystiek is vrouwvriendelijk, sluit aan bij leefwereld en eigen ervaringen van vrouwen.

(eigen lijn DS - anti opvatting dat christendom een ononderbroken traditie van patriarchale onderdrukking is voor vrouwen.)

*mystiek – voor wie hongert naar spiritualiteit – in eerste (vanwege leegte gevoel, depressie etc) en derde wereld (vanwege honger) luisteren naar het stille schreeuwen.

NB mystiek was altijd verdacht, maar niet in derde wereld; honger dwingt hen hulp te zoeken daar waar hun waardigheid wordt gerespecteerd en hun recht op leven!)

*Mystiek is onafhankelijk van hiërarchie; godservaring speelt zich af in ruimte in de marge naast Schrift/kerk/leergezag/ambt.

*Mystiek is narratief en communicatief i.p.v. rationeel en wetenschappelijk/in het hoofd; mystieke taal ligt dicht tegen gebed en poëzie aan, ervaringsverhalen.

*Mystiek is godsverlangen, honger naar God. Het gaat haar daarbij niet om spirituele ervaringen of een ontmoeting met God in het innerlijk van een mens, maar om de alledaagse geleefde werkelijkheid, en de gemeenschap waarin men deze werkelijkheid analyseert en viert. Vgl politiek avondgebed uit de jaren '60.

*Mystiek is als het inoefenen van geloofshouding die tegelijk levenshouding is, heenreis naar het eigen innerlijk die onlosmakelijk verbonden is met de terugreis, de werkelijkheid van alledag.

*Mystiek houdt kritische afstand t.o.v. wereld en onszelf.

*Mystiek is alledaags maar niet gewoon.

*Mystiek bestaat uit geestelijke oefeningen, dagelijkse praktijk van gebed, zelfreflectie en zelfkritiek waaruit een cultuurkritische opstelling volgt + persoonlijke transformatie.

*Mystiek heeft een ascetisch en moreel aspect: het streven om ik-loos, bezitloos en gewelddoos te worden.

Opmerkelijk: dat DS de eigentijdsheid niet zoekt in verbinding met kritische bijbeluitleg (zoals veel bevrijdingstheologie doet) of in een uitgewerkte systematische theologie (zoals fem.theol) maar in het hernemen van en inoefenen van christelijke mystieke traditie, **aan de hand van 'levende voorbeelden'**, plaatsbekleders van Christus, waaronder veel vrouwen, die met inzet van hun eigen leven voor de zaak van God hebben gestaan: ML King, Bonhoeffer, Thomas Müntzer, Marguerite Porete.

Als we over Christus spreken betrekken we ook datgene wat bijv. Franciscus of ML King van Jezus hebben geleerd erbij. We nemen de schatten over die mensen in hun ontmoeting met Jezus hebben vergaard.

Intermezzo 4 - **Gedicht Zeitansage** uit Loben ohne Lügen, vertaling Bara van Pelt.

Er komt een tijd
dan zullen we Gods zomer aan zien komen
wapenhandelaars die bankroet gaan
auto's die de schroothoop vullen
en ieder van ons plant een boom.

Er komt een tijd
dat iedereen genoeg te doen heeft
en de tuinen weer gifvrij worden aangeplant.
Tijdens het werken zul je
oude mensen horen neuriën en fluiten.

Er komt een tijd
dan zal er veel te lachen zijn
en God-ja, weinig om te wenen.
Engelen spelen klarinet
en kikkers kwaken de halve nacht.

En omdat we niet weten
wanneer ze begint
helpen we vanaf nu
alle engelen en kikkers
met het loven van God.